

Henryk Skorowski

"Opozycja antykomunistyczna w Gdańsku (1976-1980) : o pomorskim modelu obrony czynnej" ;
"Solidarność" i opozycja antykomunistyczna w Gdańsku (1980-1989), red. L. Mażewski, W. Turek, Gdańsk 1995 : [recenzja]

Saeculum Christianum : pismo historyczno-społeczne 2/2, 235-238

1995

Artykuł został zdigitalizowany i opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach dozwolonego użytku.

Opozycja antykomunistyczna w Gdańsku (1976-1980). O pomorskim modelu obrony czynnej, pod red. L. Mażewskiego, W. Turka. Instytut Konserwatywny im. E. Burke'a, Gdańsk 1995, ss. 162; „*Solidarność*” i *opozycja antykomunistyczna w Gdańsku (1980-1989)*, pod red. L. Mażewskiego, W. Turka, Instytut Konserwatywny im. E. Burke'a, Gdańsk 1995, ss. 336.

Od kilku lat jesteśmy w Polsce uczestnikami procesu transformacji ustrojowej. Na możliwość zaistnienia tych przemian złożyło się wiele przyczyn, w tym także, a może przede wszystkim, istnienie opozycji antykomunistycznej. Gruntowne przebadanie tego wpływu jest sprawą ogromnej wagi nie tylko dla historii i nauk społecznych, ale także dla szerokiego grona uczestników dzisiejszych przemian. Dlatego z uwagą odnotować należy dwie publikacje, które w gruncie rzeczy stanowią jedną całość: *Opozycja antykomunistyczna w Gdańsku (1976-1980)*, *Solidarność i opozycja antykomunistyczna w Gdańsku (1980-1989)*. Są one owocem dwóch sesji naukowych zorganizowanych przez: Gdańskie Towarzystwo Naukowe, Instytut Konserwatywny im. E. Burke'a, NSZZ Solidarność – Zarząd Regionu w Gdańsku, Rozgłośnia Katolicką „Radio Plus”.

Pierwsza sesja odbyła się w dniach 16-17 grudnia 1994 r. pt. *Pomorski model obrony czynnej: rzecz o opozycji przedsierpniowej w Gdańsku (1976-1980)*. Jej organizatorzy postawili sobie za cel: „zrekonstruować sposób działania oraz cele, jakie stawiła sobie opozycja antykomunistyczna w Gdańsku w okresie przedsierpniowym. Interesowało nas również porównanie działań gdańskiej – czy szerzej pomorskiej – opozycji z inicjatorami KOR, czy innych ogólnopolskich ośrodków opozycji demokratycznej”. (wstęp s. 7). Druga sesja odbyła się w dniach 2-4 marca 1995 r. pt.: „*Od pomorskiego modelu obrony czynnej do gdańskiego desantu. Rzecz o działaniu i myśli politycznej gdańskiej opozycji w latach 1980-1989*”. Była ona dalszym ciągiem sesji pierwszej, w której zastanawiano się nad dziejami opozycji antykomunistycznej w Gdańsku w okresie przedsierpniowym. Można zatem powiedzieć, że mamy przed sobą interesującą publikację składającą się z dwóch niejako tomów a dotyczącą w najgłębszej swej treści wpływu opozycji antykomunistycznej w Gdańsku na procesy dokonujących się w Polsce przemian.

Pierwszy z nich składa się z 14 artykułów, głosów w dyskusji, kalendarium opozycji antykomunistycznej w Gdańsku (1976-80), noty o autorach. Wszystkie zamieszczone w nim artykuły, analizujące zagadnienie opozycji antykomunistycznej w Gdańsku w różnych aspektach, mają w gruncie rzeczy potwierdzić założoną hipotezę, że istniał pomorski model obrony czynnej, różniący się od modelu oporu antykomunistycznego w innych regionach Polski.

Wprowadzeniem w poruszaną problematykę jest artykuł pierwszy. (T. Posadzki). Autor stawia w nim kilka fundamentalnych pytań, na które czytelnik znajdzie odpowiedzi dopiero po przeanalizowaniu pozostałych artykułów. Są to między innymi pytania: czy było zwykłym przypadkiem, że strajki sierpniowe i powstanie „Solidarności” miało miejsce w Gdańsku? Czy istniało coś takiego, jak pomorski model obrony czynnej w walce z systemem komunistycznym? Jeśli tak, to co stanowiło o jego specyfice? (s. 9) W kolejnych artykułach autorzy starają się znaleźć odpowiedzi na te pytania. I tak W. Turek poddaje analizie model politycznego oddziaływania Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego i jednego z jej działaczy Ł. Bądkowskiego. A. Hlebowicz omawia znaczenie Kościoła katolickiego na kształtowanie się i działanie opozycji na Pomorzu Gdańskim. M. Muskat analizuje wymiary gdańskiego genius loci, które spowodowały narodziny antykomunistycznego oporu i określiły jego specyficzny kształt. B. Szczepuła omawia powstanie Wolnych Związków Zawodowych Wybrzeża i ich znaczenie dla kształtowania się opozycji antykomunistycznej. W. Turek ukazuje

Ruch Młodej Polski jako narodowo-katolicki model walki z komunizmem. L. Mażewski podejmuje próbę wydobycia różnic pomiędzy koncepcjami działania gdańskiej opozycji a KOR-em. S. Królak omawia warszawskie widzenie roli i znaczenie gdańskiej opozycji przedsierpniowej.

Kolejni autorzy podejmują następujące problemy: zagadnienie różnic ideowych między środowiskiem KOR a środowiskiem Ruchu Młodej Polski (M. Matraszek); stan świadomości strajkujących robotników w sierpniu 1980 r. w oparciu o ich wspomnienia i pamiętniki (M. Latoszek); ideologię praw człowieka jako instrument w walce gdańskiej opozycji z systemem komunistycznym (J. Taylor). Wpływ tradycji walki narodowej z przełomu stuleci na działanie opozycji przedsierpniowej (R. Wapiński); myśl gospodarczą gdańskiej opozycji (L. Mażewski). Całość kończy artykuł L. Mażewskiego, w którym autor podejmuje wysiłek wydobycia cech charakterystycznych dla pomorskiego modelu obrony czynnej. Artykuł ten stanowi niejako zwieńczenie analiz zawartych w poprzednich artykułach. Inaczej mówiąc dopiero na bazie poprzednich analiz w pełni zasadne są twierdzenia L. Mażewskiego o istnieniu pomorskiego modelu obrony czynnej w walce z systemem komunistycznym i jego specyfice. W odpowiedzi na pytanie: co wyróżnia pomorski model obrony czynnej od działań reszty opozycji demokratycznej? autor stwierdza: „Jest jeden element, który wyraźnie nas odróżnia od reszty kraju. Jest nim świadome postawienie przez opozycję na budowę masowego ruchu odwołującego się do wartości narodowych i katolickich. Tak działało nie tylko RMP, ale i WZZ Wybrzeże, a poniekąd również ZK-P. W Warszawie w środowiskach KOR o sposobie umasowienia opozycji gorąco dyskutowano, a w Gdańsku było znacznie mniej dyskusji, ale za to wykonywano realną pracę polityczną. Lewica korowska proponowała, aby masowy ruch opozycyjny budować orientując się na jakąś frakcję w PZPR. Gdańszczanie odrzucają tę możliwość. Ich recepta jest prosta. Dążąc do umasowienia opozycji, należy odwołać się do siły własnego narodu. Warunkiem koniecznym jest tu akceptacja historycznie ukształtowanej tożsamości narodu. Jeśli pozwolimy Polakom być sobą – to komunizm prędzej czy później musi upaść. W tym przypadku historia całkowicie przyznała rację przywódcom RMP, których działanie i myśl polityczna animowała pomorski model obrony czynnej” (s. 115). W świetle zatem analiz zawartych w pierwszym tomie omawianej publikacji potwierdzona została hipoteza o istnieniu pomorskiego modelu obrony czynnej, różniącego się od modelu oporu antykomunistycznego w innych regionach Polski.

Drugi tom składa się z pięciu części, których treść stanowią poszczególne artykuły, głosów w dyskusji, kalendarium (1980-89), notach o autorach. Poszczególne części ukazują transformację pomorskiego modelu obrony czynnej w kolejnych podokresach lat 80., wyznaczonych przez historyczne momenty.

Część pierwsza składająca się z trzech artykułów dotyczy relacji pomiędzy opozycją antykomunistyczną a „Solidarnością” w latach 1980-81. W pierwszym artykule L. Mażewski podejmuje próbę odpowiedzi na pytanie: czy i jaki wpływ miała działalność opozycji na powstanie „Solidarności”? Zdaniem autora nie da się utrzymać tezy o istotnym znaczeniu działalności KOR na powstanie związku ani o czysto robotniczej jego genezie. Powstanie związku stało się możliwe „dzięki spotkaniu samoorganizujących się robotników z działalnością opozycji, stawiającej na powstanie masowego ruchu o charakterze antykomunistycznym”. (s. 19). Takim zaś był pomorski model obrony czynnej. W kolejnych artykułach W. Turek analizuje przekształcenie pomorskiego modelu obrony czynnej w latach 1980-81 wskazując dwa jego odgałęzienia. Jednym z nich był ulegający ewolucji i stopniowo radykalizujący się ruch „Solidarności”, w którym działacze gdańskiej opozycji odgrywali dominującą rolę, drugim zaś środowisko Ruchu Młodej Polski prowadzące działalność na własny rachunek. (s. 27) Z kolei G. Grzelak omawia stosunek L. Bądkowskiego do dwóch „instytucji” życia politycznego Pomorza jakimi były: Ruch Młodej Polski i „Solidarność”. W sposób odrębny traktuje autor stosunek L. Bądkowskiego do L. Wałęsy.

Część druga poświęcona jest funkcjonowaniu „Solidarności” w latach 80. Po szczególności autorzy podejmują następujące zagadnienia: analiza polityki L. Wałęsy w okresie podziemnej działalności „Solidarności” tzn. od 13 XII 1981 do „okrągłego stołu” (S. Królak); analiza programu związkowego A. Gwiazdy (W. Kwiatkowska); mechanizmy zmian w „Solidarności” prowadzące do powstania struktury przygotowującej przejmowanie władzy (M. Muskat); funkcjonowanie podziemnej „Solidarności” w latach 1982-88 (A. Liberadzki); opis faktycznego stanu „Solidarności” w osiem lat po Sierpniu (B. Szczepuła); odniesienie młodzieży lat 80. do ruchu „Solidarności” (J. Erenc); działalność „Solidarności” portu gdańskiego (W. Kwiatkowska).

Część trzecia poświęcona jest dwóm środowiskom ideowo-politycznym na Wybrzeżu w latach 1980-89 a mianowicie Ruchowi Młodej Polski funkcjonującemu następnie jako środowisko „Polityki Polskiej” oraz liberalnemu środowisku „Przeglądu Politycznego”. Oba środowiska ideowo-polityczne zrodzone zostały przez opozycję antykomunistyczną Gdańska. W pierwszym artykule W. Turek omawia stosunek owych środowisk ideowych do działającego legalnie, a następnie w podziemiu związku zawodowego „Solidarność”. W następnym P. Adamowicz analizuje stanowisko Ruchu Młodej Polski i środowiska „Przeglądu Polskiego” do przemian w PRL w latach 80. W trzecim artykule L. Mażewski próbuje odpowiedzieć na pytanie dlaczego Ruch Młodej Polski nie utworzył prokapitalistycznej partii o obliczu narodowo-katolickim? W kolejnych artykułach autorzy podejmują następujące zagadnienia: charakterystyka gdańskiego środowiska skupionego wokół „Przeglądu politycznego” (W. Turek); analiza gospodarczego liberalizmu gdańskich liberałów (L. Mażewski); charakterystyka sporu A. Halla z środowiskiem tygodnika „Młoda Polska” (J. Zalesiński).

Część czwarta zatytułowana „Między Solidarnością a władzą” składa się z 6 artykułów. Poruszana jest w nich następująca problematyka: rola Kościoła katolickiego na Pomorzu w przemianach lat 80. (A. Hlebowicz); działalność Zrzeszenia Kaszubsko-Pomorskiego w latach 80 (E. Szczesiak); prywatna przedsiębiorczość w Gdańsku jako element pomorskiego modelu obrony czynnej (J. Majewski); działalność niezależnych Zrzeszeń młodzieżowych na Pomorzu (M. Popielarz); działalność Gdańskiego Klubu Politycznego im. L. Bądkowskiego (A. Ryznar) samoorganizacja gdańskiej inteligencji (M. Żydowo).

Część piąta ma charakter szerszego podsumowania. I tak artykuł M. Latoszka jest interesującą próbą uogólnień wydarzeń z lat 1981-89 przy posiłkowaniu się teorią socjologiczną. Z kolei S. Królak ukazuje opozycję gdańską lat 80 postrzeganą z perspektywy Warszawy. W następnych artykułach H. Galus omawia stanowisko władzy gdańskiej wobec „Solidarności” i opozycji zaś L. Mażewski analizuje ewolucję pomorskiego modelu obrony czynnej w latach 1980-1989.

Mamy zatem przed sobą interesującą publikację składającą się niejako z dwóch tomów. Obie prace stanowią bowiem jedną logiczną całość. Pierwszy tom próbuje zrekonstruować sposób działania oraz cele, jakie stawiała sobie opozycja antykomunistyczna w Gdańsku w okresie przedsierpniowym. Drugi z kolei ukazuje transformację pomorskiego modelu obrony czynnej w kolejnych podokresach lat 80. Wartość omawianej publikacji należy widzieć w kilku płaszczyznach.

Przed wszystkim podkreślić należy, że jest ona pierwszą syntezą odnoszącą się do istnienia i działania pomorskiej opozycji antykomunistycznej i niezależnej myśli od roku 1976 do obrad „okrągłego stołu”. Stąd też poszczególni autorzy analizują różne ośrodki i środowiska tej opozycji. Czy jest to synteza pełna? Wydaje się, że tak, biorąc pod uwagę zbyt mały dystans czasowy do naukowo gruntownej oceny. Nie ulega bowiem wątpliwości, że z punktu widzenia metody badań historycznych rzetelne interpretacje powinny być oparte na źródłowo udokumentowanej faktografii. Interpretacja faktów w poszczególnych artykułach jest udokumentowana ale jak się wydaje nie zawsze w sposób wyczerpujący a tym samym wystarczający. Organizatorzy sesji

a tym samym autorzy artykułów mają jednak świadomość konieczności dalszych dogłębnych analiz poświęconych myśli politycznej ówczesnej opozycji (s. 7). Na tym etapie jest to synteza pełna o ogromnej wartości nie tylko dla historii i nauk społecznych ale także dla szerokiego grona uczestników współczesnych przemian w Polsce.

W świetle przeprowadzonych przez autorów badań opozycję antykomunistyczną w Gdańsku (na Pomorzu) zdefiniować można jako pomorski model obrony czynnej różniący się od modelu oporu antykomunistycznego w innych regionach Polski. Takie stwierdzenie jest swoistym „novum” w zakresie opisu opozycji antykomunistycznej w Polsce, rzucającym nowe światło na procesy dokonujących się obecnie przemian. W ten sposób między innymi obalona została jednostronna wizja przyczyn powstania „Solidarności” lansowana przez środowisko KOR. Czy jednak autorzy publikacji nie mitologizują opozycji własnego środowiska? Wydaje się, że nie. Nie zauważa się bowiem ani świadomego pomijania źródeł, ani wybiórczego i subiektywnego ich traktowania. W świetle przeprowadzonych przez autorów analiz w pełni zasadnie można mówić o pomorskim modelu obrony czynnej charakteryzującym się specyficznymi cechami. W tym sensie omawiana publikacja wnosi nowy wkład w próbę całościowego ujęcia problemu istnienia i działania opozycji antykomunistycznej w Polsce i jej faktycznego wpływu na procesy transformacji ustrojowej.

W omówieniu podkreślić także należy konieczność dalszych badań w tej materii. Nie ulega bowiem wątpliwości, iż z racji czasowych (zbyt mały czasowy dystans do zaistniałych faktów i wydarzeń) nie wszystkie źródła zostały udostępnione a tym samym przebadane. Sami autorzy publikacji mają świadomość, iż istnieją jeszcze obszary niewiedzy. Zwrócić także należy uwagę, że niektóre zagadnienia zostały nieco uproszczone i uogólnione (np. wpływ Ruchu OAZ na kształtowanie się świadomości społeczno-politycznej młodzieży).

W podsumowaniu podkreślić jednak należy, że omawiana publikacja stanowi interesujący i ważny materiał poznawczy, który stać się winien cennym źródłem dla naukowców zajmujących się historią i procesami transformacji, studentów historii i nauk społeczno-politycznych, polityków i działaczy społecznych, jak i szerokiego grona ludzi zainteresowanych procesami dzisiejszych przemian. Publikacja ta winna być szeroko udostępniona.

KS. HENRYK SKOROWSKI, SDB

Piotr N i t e c k i, *Socjalizm, komunizm i ewangelizacja*, Suwałki 1994, ss. 171.

Wydarzenia przełomu lat osiemdziesiątych i dziewięćdziesiątych czyli obalenie systemu sprawowania władzy w krajach Europy środkowo-wschodniej zapoczątkowały dynamiczny okres przemian społecznych. Rozpoczął się czas przechodzenia od totalitaryzmu do wolności i demokracji, proces przywracania podstaw gospodarki rynkowej, rozwoju kultury i samodzielnego decydowania o losach narodów i państw. Odrzucenie przez społeczeństwo europejskie komunizmu jako ideologii i systemu władzy, każe nam zastanowić się nad tym kto i co w tym procesie odegrało zasadnicze znaczenie. Powszechnie przyjmuje się za literaturę ostatnich lat, iż największą rolę odegrał w tym względzie nacisk ekonomiczny krajów zachodnich oraz ruchy opozycyjne w dawnych państwach socjalistycznych. Wielu autorów podkreśla także znaczącą rolę Kościoła katolickiego, odrzucał komunizm z przyczyn najbardziej